

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ

Газуда О. М.

асистент кафедри англійської філології

Формування концептуальної метафори є однією з важливих складових аспектів дослідження у сучасній лінгвістиці. Активізація розвитку дослідження теоретичних питань концептуальної метафори має перманентний характер, оскільки обґрунтування її розуміння набуває новаційного трактування з поступовою адаптацією до нових сфер застосування. Окреслення ролі і місця метафори у сучасних лінгвістичних дослідженнях зумовлюється поєднанням мовних одиниць з окремими об'єктами, які вони відмічають, а також низкою лінгвістичних питань пов'язаних із зазначеним процесом. Водночас у зазначеному процесі метафора, як когнітивний механізм, дає можливість осмислення загальних понять більш конкретними трактуваннями. Таким чином, метафора є одним з ключових способів пізнання явищ і процесів та концептуалізації реальної дійсності.

Окреслення мети дослідження стосується теоретичних підходів до трактування категорії поняття концептуальної метафори. У процесі дослідження виокремлено завдання яке полягає у розкритті категоріальних сутнісних особливостей розгляду метафори у сучасній лінгвістиці.

Обґрунтування змістових особливостей формування концептуальної метафори здійснено багатьма науковцями-лінгвістами. Так, В. Лесин і О. Пулинець зазначають, що метафора є одним з основних тропів, тобто слово або словосполучення, яке розкриває сутність і особливості одного явища через перенесення на нього схожих ознак і властивостей другого явища. При цьому прямі ознаки поєднуються з переносним” [1, с. 237-238].

Дж. Лакофф наголошує на тому, що метафора пронизує наше повсякденне життя, проявляється не тільки в мовленні, але й в мисленні та діях, при цьому

вона має когнітивну роль і є основним механізмом, за допомогою якого не тільки усвідомлюються абстрактні концепти, а й забезпечується здатність абстрактно мислити. Крім цього, у межах концептуальної теорії метафора здобуває нове визначення як „розуміння та сприйняття однієї речі в термінах іншої” [2, с. 3, 5, 149].

Концептуальну метафору Л. Кравець і С. Дудецька розглядають як стійке та зафіксоване в мовній, культурній традиції етносу, а отже, і в мисленні людей, використання мовного знака одного концепту на позначення іншого, що передбачає розуміння сутності позначуваного за аналогією до позначуваного [3; 4]. Н. Арутюнова також наголошує на тому, що дослідження метафори „стає все більш інтенсивним та швидко розширюється, захоплюючи різні області знань – філософію, логіку, психологію, психоаналіз, герменевтику, літературознавство, літературну критику, теорію витончених мистецтв, семіотику, риторіку, лінгвістичну філософію, різні школи лінгвістики” [5, с. 5]. Дж. Фоконьєр і М. Тюрнер також актуалізують метафору як один із потужних засобів, що рухає мистецтво, науку, релігію, технологію [6, с. 62].

Відмітимо, що проблемні питання концептуалізації метафори досліджувалися такими вітчизняними та зарубіжними науковцями-лінгвістами як Н. Арутюнова, Е. Вовк, А. Рябов, О. Селіванова, В. Телія, Т. Черніговська, Дж. Фоконьєр і М. Тюрнер, С. Глаксберг і Б. Кейсер, Дж. Джейнс, Дж. Лакофф і М. Джонсон та ін.

Метафора є найбільш поширеним методом наповнення мовної лексичної бази даних. Саме формування словесного образу засобом метафори В. Телія обґрунтовує як взаємозумовленість окремих сутностей та операцій, що сприяє отриманню нового знання про світ, вираженого в мові [7, с. 178], оскільки процес метафоризації стилістично розширює функціональні межі мовотворення. Т. Чернігівська вважає, що перенесення значення з відомого на невідоме, а також встановлення подібностей є для людини природною розумовою операцією, одним із способів засвоєння нової інформації [8, с. 72]. Зазначені твердження до формування метафори, стосуються саме отримання і засвоєння інноваційної

інформації у процесі словесного і виразного висловлювання як побудови мовної конструкції.

Дослідження метафори як одного з ключових тропів поетичного мовлення і ментального вираження викликає науковий інтерес багатьох вчених-лінгвістів. Історично лінгвістичні підходи пройшли певний алгоритм розвитку починаючи зі сфери риторики – давньої науки, яка виникла в давньогрецькій філософії, окреслюючи спосіб переконання та формуючи ефективні форми впливу на індивідуум і соціум, і до сучасних лінгвістичних аспектів процесу метафоризації з виявленням схожості і контрастності значення слів.

Наукове дослідження засвідчує, що різноманітність тлумачення метафори у науковій лінгвістиці, з врахуванням творчого мислення і ментальних особливостей людини, уможливило розширене відтворення загального мовознавства і культури в цілому. Виявлено, що сучасні підходи до вивчення метафори стосуються різних галузей науки і застосовуються як в лінгвістиці, яка вивчає мову в усій складності її прояву, так і в філософії, як вчення про людину і світ воєдино; психології що вивчає психічні явища (мислення, почуття, волю) та поведінку людини, у взаємозумовленості багатогранних зв'язків природничих і соціальних наук; літературознавстві, де формується система наукового знання про мистецтво слова і мовознавства, в цілому.

Існує значна кількість теорій метафори, однак найбільшого поширення у лінгвістичній літературі набула теорія концептуальної метафори, або ж когнітивної метафори. Алгоритм формування зазначеної теорії стосується концепцій різних типів, починаючи від розкриття сутності поняття метафоризації як семантичного зсуву прямого значення слова в сторону переносного, до трактування метафори як складного багаторівневого явища у когнітивному, комунікативному, психологічному та інших аспектах [4, с. 10]. Через призму багатоаспектності концептуальні теорії розглядає А. Рябов, акцентуючи увагу на тому, що вони визначають способи номінації однорідних понять через серію метафор, які базуються на загальних та подібних асоціаціях, охоплюючи таким чином цілі ідеографічні поля. Водночас він наголошує на тому, що концептуальна метафора є стійкою відповідністю між областю джерела і ціллю, зафіксованою у

мовній і культурній традиції суспільства. Відтак сфери людської діяльності презентуються в мові певними, заданими концептуальними метафорами, точками зору [9].

Дослідження підтверджує, що метафора зумовлюється семантичними, що обґрунтовують значення слів і їх складових частин, і концептуальними, як основоположними, людськими знаннями набутими у процесі пізнання навколишнього світу, а також узагальнення категоріального синтезу знань та обґрунтування теоретико-методологічних аспектів проблематики соціальної природи знань індивідуума. При цьому, вагомого значення вона набуває у процесі концептуалізації абстрактних концептів [10], а також є засобом розширення нашого розуміння світу, експансією людського мислення [11, с. 50-51]

У наукових дослідженнях Дж. Лакоффа і М. Джонсона зацентровано увагу на тому, що метафора зумовлюється передусім мисленнєвим і діяльнісним підходом, оскільки „звичайна концептуальна система, в межах якої ми мислимо та діємо, метафорична за своєю природою” [12, с. 3].

Концептуальна метафора виконує окремі функції, зокрема [13]: когнітивну, яка сприяє формуванню та поясненню концепту в людській свідомості і комунікативну, що забезпечує актуалізацію вже наявного концепту і лематизацію його певних сторін у мовленнєво-мислиннєвому процесі. При цьому, функціональність метафори залежить від стилю в якому вона застосовується. Так, до прикладу, якщо це стосується наукового, або ж офіційно-ділового стилю, то метафора здійснює пояснювальну функцію. При цьому, вона є важливою гносеологічною функцією за допомогою якої обґрунтовуються окремі факти реальної дійсності як природної, так і соціальної або ж технічної. Зазначений процес взаємозумовлюється осмисленням, описом і трактуванням певних явищ, подій і випадків, а не тільки їх фіксацією.

Водночас з мисленнєвою теорією у когнітивній лінгвістиці особливе місце займає діяльнісна теорія концептуальної метафори, досліджена і сформульована Дж. Лакоффом і М. Джонсоном як вихідне і достовірне положення.

Згідно відміченої теорії метафора є [14, с. 391]: використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, притаманна

повсякденному мовленню й мисленню людини, а не лише художньому дискурсу, і керується набутиим у процесі спільної діяльності етносу досвідом. Концептуальна сфера (домен), що постачає знаки, які переносяться до іншої сфери, названа джерелом (source domain), або донорською зоною, у термінах інших дослідників (зокрема, К. Рахіліна посилається на Б. Рудзка-Остін, яка у праці 1988 р. запозичила donor domain і recipient domain зі статті Е. Кітей і А. Легре (1981р.)). Таким чином, сфера, яка запозичує знаки із джерела, є доменом-мішенню (target domain), або реципієнтною зоною. У дослідженнях Дж. Лакоффа зацентровано, що домен джерела, можливо, структурується пропозиційною чи образно-схемною моделлю, у процесі переносу структура ідеалізованої когнітивної моделі сфери джерела переноситься на відповідну структуру сфери мішені. При цьому пояснюється, що сфера джерела є більш зрозумілою, конкретною й пов'язана з безпосереднім фізичним або просторово первинним досвідом.

На основі проведеного дослідження можна окреслити власне бачення сутності поняття концептуальної метафори, як певного мовленнєво-мисленнєвого явища або процесу, діяльнісного підходу, що відображає світобачення і людське світосприйняття, поєднуючи поняттєві сфери зазначених явищ, осмислюючи, обґрунтовуючи і категоризуючи новий об'єкт дослідження реальної дійсності. Таким чином, дослідження понятійно-категоріального апарату концептуальної метафори відіграє вагомий роль і займає важливе місце у сфері сучасної лінгвістики. Водночас теорія концептуальної метафори окреслюється сучасною лінгвістичною наукою, застосовується у реальній лінгвістичній практиці, зумовлюється активізацією розвитку, при цьому отримує більш ширше змістове наповнення у багатогранних тлумаченнях досліджуваного поняття.

Література

1. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. К.: Рад. школа, 1982. 486с.
2. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242р.
3. Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. К.: ВЦ «Академія», 2012. 416с.

4. Дудецкая С. Г. Метафоризация как способ терминообразования (на материале английской терминологии черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии). Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Самара, 2007. 24 с.
5. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.; Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. М.: Прогресс, 1990. С.5-33.
6. Fauconnier G., Turner M. Rethinking Metaphor// Cambridge Handbook of Metaphor and Thought. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. P. 53-66.
7. Телия В.Н. Метафора как модель смысл опроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. М., 1988. С. 173-203.
8. Черниговская Т.В. Метафорическое и силлогистическое мышление как проявление функциональной асимметрии мозга// Труды по знаковым системам. Тарту : ТГУ, 1986. Вып. 19. С. 68-84.
9. Рябов А. Г. Метафора в свете когнитивной теории. URL: www.jurnal.org/articles/2009/fill45.html
10. Glucksberg S., Keysar B. Understanding metaphorical comparisons: Beyond similarity // Psychological Review. 1997. P. 3-18.
11. Jaynes J. The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind. Boston : Houghton Mifflin Co, 1976. 467 p.
12. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. London : University of Chicago Press, 2003. 276 p.
13. Вовк Е. И. Когнитивные способы представления и выведения языковых знаний/ URL: http://yaratiso.ru/index.php?option=com_content &task=view&id=276&Itemid=50
14. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія/Полтава: Довкілля-К, 2011. 293 с.